

ОФШОРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ

У роботі проведено аналітичне дослідження масштабів та тенденцій офшоризації національної економіки, визначено місце України у світовій офшорній мережі. Узагальнено існуючі підходи до обґрунтування податкових втрат економіки України від діяльності офшорів. Досліджено вплив офшоризації національної економіки на рівень соціальної безпеки в цілому та його складові. Доведено деструктивний вплив податкових втрат від офшоризації економіки на соціальну спрямованість державного бюджету та співвідношення між первинними та вторинними доходами населення.

Ключові слова: офшорна зона; податкові втрати; соціальна безпека; первинні доходи; вторинні доходи; офшорне багатство.

Вступ. Сучасну світову економіку важко уявити без функціонування офшорних зон, які використовуються бізнесом для максимізації прибутку, зменшення податків, захисту власного капіталу, легалізації грошей через тіньові схеми. Водночас для держави офшоризація її економіки обумовлює уповільнення економічного розвитку, створюючи перепони для трансформаційних процесів, котрі спрямовані на покращення добробуту держави. Тобто офшоризація економіки призводить не лише до негативних економічних, але і соціальних наслідків. Адже офшоризація економіки, зумовлюючи податкові втрати бюджету, обмежує його фінансові можливості щодо фінансування соціальної інфраструктури (освіти, культури, охорони здоров'я) та інших видатків соціального призначення (заробітна плата бюджетників, соціальні допомоги та ін.).

Аналіз останніх досліджень. Вивченням та аналізом проблем, що пов'язані із функціонуванням офшорних зон, займаються багато вчених. Особливо вагомих науковий вклад внесли Шереметиська О., Пешко А., Черніченко О., Макаров В., Чеберяк О., Мудрак Н., Мартиненко В. та ін.

Не зважаючи на глибину сучасних наукових розробок у сфері офшоризації економіки, все ж в наукових колах досить обмежено представлений вектор наукових розвідок щодо виявлення впливу

офшоризації економіки на соціальну сферу. Крім того, високий рівень офшоризації національної економіки вказує на недосконалість національної політики деофшоризації економіки, що актуалізує необхідність подальших розробок у цьому напрямку.

З огляду на це, **метою даної статті** є аналітичне дослідження офшоризації економіки України у контексті впливу на соціальну сферу з урахуванням досвіду іноземних держав.

Наукові результати. Для оцінки офшорних юрисдикцій використовують Індекс корпоративної податкової гавані (Corporate Tax Haven Index) – це показник діяльності юрисдикцій, які найбільше сприяють транснаціональним корпораціям не платити податок на прибуток підприємств (складає міжнародна неурядова організація Tax Justice Network на основі дослідження впливу офшорів на світову економіку).

За результатами рейтингування держав за Corporate Tax Haven Index у 2020 році до рейтингового списку офшорних зон було включено 70 офшорних юрисдикцій. Показово, що за Індексом корпоративної податкової гавані (ІКПГ) рейтинговий список очолюють Британські Віргінські острови, Кайманові острови, Бермудські острови, Нідерланди, Швейцарія, а за часткою фінансових операцій транснаціональних компаній, які припадають на юрисдикцію – Нідерланди, Люксембург, Гонконг, Британські Віргінські острови, Сінгапур.

Дослідження розподілу офшорного багатства у розрізі держав дає право стверджувати, що найбільша його частка та сума офшорного багатства припадає на США (відповідно 20% та 1977,2 млрд дол.), Великобританію (11,4% та 1132,5 млрд дол.), Кайманові острови (8,1% та 809,5 млрд дол.). Також значна частка офшорного багатства припадає на Ірландію, Люксембург, Ірландію, Китай, Німеччину, Нідерланди. Серед держав постсоціалістичного табору значимою часткою офшорного багатства володіє Росія. І хоча на неї припадає менше 1% світового офшорного багатства в грошовому еквіваленті це складає 63,3 млрд дол. [1].

Дані, опубліковані Міжнародним консорціумом журналістів-розслідувачів (ICIJ), свідчать, що Україна займає мізерно незначне місце в глобальній офшорній павутині (рис. 1).

Рис. 1. Місце України в глобальній офшорній мережі
Джерело: [2]

Єдиного підходу до обґрунтування податкових втрат від офшоризації національної економіки немає. Проблемами дослідження фіскального ефекту від застосування різних схем ухилення від оподаткування в Україні займаються експерти Інституту соціально-економічної трансформації. За розрахунками експертів вказаного Інституту протягом 2017–2020 рр. фіскальні втрати України від офшоризації національної економіки є досить значимими (табл. 1). При цьому обсяги офшорних операцій та відповідних фіскальних втрат з 2017 р. суттєво зменшились. Так, якщо у 2017 р. податкові втрати від офшоризації становили 50–65 млрд грн, то у 2020 р. – 15–35 млрд грн, що, безумовно, є позитивним.

Таблиця 1

Обсяги операцій, що пов'язані з діяльністю офшорів, та фіскальні втрати України від офшоризації національної економіки (за розрахунками Інституту соціально-економічної трансформації)

Показник	2017		2018		2019		2020	
	мін	макс	мін	макс	мін	макс	мін	макс
Вартісна оцінка операцій, пов'язаних з офшоризацією, млрд грн	260	320	120	200	130	220	120	200
Податкові втрати внаслідок офшоризації економіки, млрд грн	50	65	22	36	23	40	15	35

Джерело: [3]

В рази менші суми фіскальних втрат України від офшоризації економіки наводить Tax Justice Network (табл. 2). Так, за оцінками вказаної неурядової організації податкові втрати України від офшоризації економіки протягом 2019–2020 рр. не перевищували

1 млрд грн (становили 742 та 793 млн грн у 2019 та 2020 роках відповідно). Це у порівнянні із оцінками Інституту соціально-економічної трансформації є суттєво менше. Крім того, за оцінками Tax Justice Network загальна сума офшорного багатства України варіювала від 3,2 до 3,3 млрд дол.

Таблиця 2

Офшорне багатство та податкові втрати України від офшоризації економіки (за оцінками Tax Justice Network), 2019–2020 рр.

Назва показника	Од. виміру	2019	2020
Офшорне багатство	млрд дол.	3,2	3,3
	% до ВВП	1,7	2,1
Податкові втрати від офшоризації економіки	млн дол.	28,7	29,4
	млн грн (за середньорічним курсом НБУ)	741,9	792,6

Джерело: за оцінками Tax Justice Network [1]

Поряд з цим, результати оцінювання податкових втрат від офшоризації економіки (лише в частині сплати податку на прибуток) наводить Державна служба фінансового моніторингу України, яка публікує відповідні аналітичні звіти за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні (рис. 2).

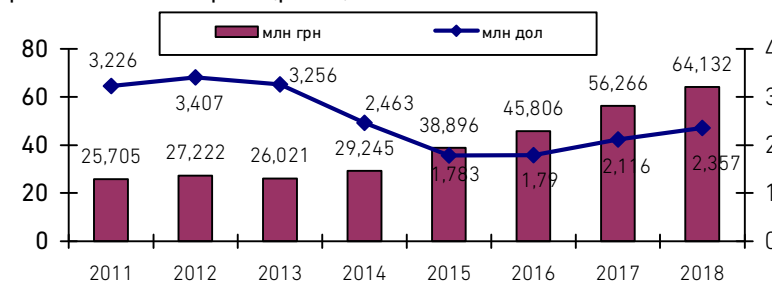

Рис. 2. Динаміка втрат бюджету від несплати податку на прибуток із сумарного обсягу чистого ілlegального фінансового відтоку в офшори з України, 2011–2018 рр.

Джерело: [4]

Виходячи з таких показників, сумарні втрати бюджету від несплати податку на прибуток за період з 2011 по 2018 рік становлять понад 313 млрд UAH (понад 20 млрд USD).

За даними Державної служби фінансового моніторингу України, які наведені в [Помилка! Джерело посилання не знайдено.], в середньому з 2011 по 2018 рр. з України виводилися кошти в

еквіваленті 10,6% ВВП на рік. За підрахунками з використанням методології міжнародної організації Global Financial Integrity протягом 2011–2018 рр. з України до низькоподаткових юрисдикцій було виведено близько 113 млрд USD або середньорічне виведення капіталів на суму 10,4 млрд USD за період з 1991 по 2018 рік включно.

Таким чином, єдиного підходу до обґрунтування податкових втрат бюджету від офшоризації економіки на разі немає. Однак, беззаперечним залишається факт негативного впливу офшорів на формування доходної частини зведеного державного бюджету.

Дослідження соціальних наслідків офшоризації економіки доцільно здійснювати на основі рівня соціальної безпеки, який відповідно до національної методики є складовою економічної безпеки.

Дослідження впливу офшоризації економіки України на рівень СБ (табл. 3) свідчить, що між ними існує хоча і недостатньо щільний, проте обернений зв'язок. Тобто, чим вищий рівень офшоризації економіки, тим нижчий рівень СБ має місце. Крім того, кореляційний аналіз між показниками офшоризації та індикаторами СБ свідчить про неоднозначність виявленого зв'язку. Зокрема, рівень офшоризації економіки демонструє наявність оберненого зв'язку з рівнем бідності (розрахованого як частка населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня доходів). Тобто офшоризація, зумовлюючи податкові втрати бюджету, призводить до зменшення рівня бідності внаслідок збільшення частки населення, доходи якого перевищують 75% від середнього рівня доходів. Водночас офшоризація економіки обумовлює зростання частки витрат на продукти харчування в сукупних витратах, що свідчить про зниження рівня життя населення. Отже, офшоризація, з одного боку, підвищує рівень матеріального добробуту населення внаслідок збільшення доходів за рахунок несплати податків, а з іншого – знижує рівень добробуту для окремих груп населення (як правило, тих, які отримують вторинні доходи). Крім того, показники офшоризації демонструють наявність оберненого зв'язку із показниками доходів (відношення середньомісячної номінальної зарплати та пенсії до прожиткового мінімуму). Офшоризація економіки призводить до зниження офіційних доходів по відношенню до базового соціального стандарту – прожиткового мінімуму. Показово, що кореляційний аналіз за офіційними статистичними даними дає право стверджувати про позитивний вплив офшоризації на децильний коефіцієнт фондів як показник диференціації доходів населення, однак в дійсності

децильний коефіцієнт враховує тільки офіційні доходи, що не включають їх тіньову компоненту, яка формується, в тому числі і за рахунок офшоризації. Отже, даний показник не відображає дійсності та має низький рівень об'єктивності.

Таблиця 3
Кореляційний аналіз зв'язку між показниками офшоризації національної економіки та рівнем / індикаторами соціальної безпеки

Показники	2017	2018	2019	2020	Коефіцієнт кореляції	
					з X1	з X2
Залежні показники (рівень та індикатори соціальної безпеки)						
Рівень соціальної безпеки	59	59	60	59	-0,174	-0,188
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %	21,2	22,1	24,3	24,5	-0,688	-0,711
Відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	4	4,6	5,2	5,3	-0,814	-0,832
Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	1,81	1,77	1,97	2	-0,388	-0,417
Співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів	4,5	4,7	4,9	5,4	-0,669	-0,688
Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %	49,9	49	46,5	47,1	0,658	0,680
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % до ВВП	3,43	3,25	3,23	4,19	-0,222	-0,239
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % до ВВП	5,97	5,9	6	6,02	0,028	-0,004
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений вперше в житті, осіб на 100 тис. населення	43,1	42,8	44	42,2	0,220	0,216
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений вперше в житті, осіб на 100 тис. населення	52	50,4	49	34,3	0,511	0,530
Загальна кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, %	79,1	79,9	79,9	79,6	-0,884	-0,879
Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, %	3,4	3,4	3,2	3,3	0,394	0,418
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. населення)	1233	1152	1057	н/д	0,748	0,767
Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, у відсотках до населення відповідної вікової групи	56,1	57,1	58,2	56,2	-0,416	-0,417
Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за оплачену годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів	16,78	14,03	13,01	13,98	0,897	0,903

продовження табл. 3

Факторні показники (Х)						
Вартісна оцінка операцій, пов'язаних з офшоризацією, млрд грн (Х1)	320	200	220	200	-	-
Податкові втрати внаслідок офшоризації економіки, млрд грн (Х2)	65	36	40	35	-	-

– візуалізація тісного зв'язку

Джерело: авторські розрахунки

Попри виявлення щільного зв'язку між показниками офшоризації та кількістю учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, все ж він є досить сумнівним, оскільки даний показник в більшій мірі залежить від демографічних тенденцій. Показово, що офшоризація національної економіки демонструє тісний зв'язок з відношенням середньої заробітної плати в ЄС та Україні. Тобто, чим вищий рівень офшоризації економіки, тим більша поляризація в оплаті праці в Україні порівняно з ЄС.

Попри відсутність тісного зв'язку, можна констатувати, що офшоризація економіки чинить негативний вплив на зайнятість населення та соціальну спрямованість бюджету. З іншими показниками, які є складовими СБ, хоча і наявний не тісний зв'язок, проте він є мало логічним та суперечливим.

Офшоризація економіки, зумовлюючи податкові втрати державного бюджету, призводить до зменшення обсягів фінансування видатків соціального призначення. Як свідчать розрахунки, щорічно податкові втрати бюджету від офшоризації економіки зумовлюють зменшення фінансування соціальної сфери (рис. 3).

Зокрема, у 2020 р. на соціальний захист та забезпечення можна було б спрямувати додатково 7,6 млрд грн, на освіту – 5,5 млрд грн, охорону здоров'я – 3,9 млрд грн, духовний та фізичний розвиток – 0,7 млрд грн. Попри такі значні втрати, все ж позитивним є те, що протягом 2017–2020 рр. вони суттєво зменшились.

Аналіз показників недофінансування видатків соціального призначення, що зумовлені податковими втратами внаслідок офшоризації економіки, за їх економічною бюджетною класифікацією свідчить (рис. 4), що протягом 2017–2020 рр. можна було б додатково скерувати на оплату праці бюджетників від 9,1 до 46,7 млрд грн, на виплату пенсій і допомог – 23,3 млрд грн, інші соціальні виплати населенню – 19,9 млрд грн.

Рис. 3. Показники недофінансування видатків соціального призначення зі зведеного державного бюджету внаслідок податкових втрат від офшоризації економіки, млрд грн

Джерело: розраховано автором за умови збереження структури видатків у відповідному році

Рис. 4. Показники недофінансування видатків соціального призначення, що зумовлені податковими втратами внаслідок офшоризації економіки, за їх економічною бюджетною класифікацією (млрд грн), 2017–2020 рр.

Джерело: розраховано автором за умови збереження структури видатків у відповідному році

Висновки. До найбільш рейтингових офшорних зон світу належать Нідерланди, Люксембург, Гонконг, Британські Віргінські острови, Сінгапур. При цьому найбільша частка світового офшорного багатства зосереджена в Європі, а серед держав – у США,

Великобританії та Кайманових островах. Україна займає мізерно незначне місце в глобальній офшорній павутині та належить до групи держав, які зазнають податкових втрат від діяльності офшорів. Єдиного підходу до обґрунтування податкових втрат від офшоризації національної економіки немає. За розрахунками експертів Інституту соціально-економічної трансформації протягом 2017–2020 рр. фіскальні втрати України від офшоризації національної економіки є досить значимими (від 15 до 65 млрд грн щорічно). Значно менші суми фіскальних втрат України від офшоризації економіки наводить Tax Justice Network (у 2019–2020 рр. відповідні втрати становили близько 29 млн дол. щорічно). За даними Державної служби фінансового моніторингу України в середньому з 2011 по 2018 рр. з України виводилися кошти в еквіваленті 10,6% ВВП на рік. За підрахунками з використанням методології міжнародної організації Global Financial Integrity, протягом 2011–2018 рр. з України до низькоподаткових юрисдикцій було виведено близько 113 млрд USD.

В Україні виявлено обернений зв'язок між рівнем офшоризації економіки та соціальної безпеки. Крім того, щорічно податкові втрати бюджету від офшоризації економіки зумовлюють зменшення фінансування соціальної сфери (у 2020 р. на соціальний захист та забезпечення можна було б спрямувати додатково 7,6 млрд грн, на освіту – 5,5 млрд грн, охорону здоров'я – 3,9 млрд грн, духовний та фізичний розвиток – 0,7 млрд грн). За економічною класифікацією бюджетних видатків можна констатувати, що офшоризація зумовила недофінансування у 2020 р. таких соціально значимих статей видатків як оплата праці бюджетників (9,1 млрд грн); виплата пенсій і допомог (5 млрд грн); інші соціальні виплати населенню (3 млрд грн). Тобто офшоризація економіки, знижуючи податкові надходження до бюджету, зумовлює зниження вторинних доходів населення. Натомість первинні доходи, які отримані від офшоризації бізнесу та виведені із оподаткування, навпаки зростають (як правило, є тіншовими).

1. The State of Tax Justice 2021. URL: <https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2021/> (дата звернення: 15.08.2022). 2. Антологія офшорів: путівник український офшорній павутині. URL: https://voxukraine.org/longreads/panama/index_ua.html (дата звернення: 15.08.2022). 3. Чи завжди офшор – це незаконно і лише для мільйонерів?. YOU. Control. URL: <https://youcontrol.com.ua/articles/chy-zavzhdy-ofshor-tse-nezakonno-i-lyshe-dlia-milyoneriv/>. (дата звернення: 15.08.2022). 4. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Державна служба

фінансового моніторингу України. 2019. URL: <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

REFERENCES:

1. The State of Tax Justice 2021. URL: <https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2021/> (data zvernennia: 15.08.2022). 2. Antolohiia ofshoriv: putivnyk ukrainskyi ofshornii pavutyni. URL: https://voxukraine.org/longreads/panama/index_ua.html (data zvernennia: 15.08.2022). 3. Chy zavzhdy ofshor – tse nezakonno i lyshe dlia milyoneriv?. YOU. Control. URL: <https://youcontrol.com.ua/articles/chy-zavzhdy-ofshor-tse-nezakonno-i-lyshe-dlia-milyoneriv/>. (data zvernennia: 15.08.2022). 4. Zvit pro provedennia natsionalnoi otsinky ryzykiv u sferi zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, ta finansuvanniu teroryzmu. Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy. 2019. URL: <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf> (data zvernennia: 25.08.2022).

Yurchyk H. M. ^[1; ORCID ID: 0000-0003-1013-6940],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water Management and Environmental Engineering, Rivne

OFFSHORIZATION OF THE ECONOMY: NATIONAL DIMENSION AND SOCIAL CONSEQUENCES

The paper provides an analytical study of the scale and trends of offshoring of the national economy. It is well-founded that Ukraine occupies an insignificant place in the global offshore network and belongs to the group of states that suffer tax losses from offshore activities. It was determined that there is no single approach to justifying tax losses from the offshoring of the national economy. According to various calculations, Ukraine's tax losses from the offshoring of the economy range from UAH 15 to 65 billion annually (according to the Institute of Socio-Economic Transformation) or about 29 million dollars. Annually (according to Tax Justice Network). According to the State Financial Monitoring Service of Ukraine, on average, from 2011 to 2018, funds equivalent to 10.6% of GDP per year were withdrawn from Ukraine. In Ukraine, an inverse relationship between the level of offshoring of the economy and social security was revealed. In addition, the annual tax losses of the budget from the offshoring of the economy lead to a decrease in financing of the social sphere (in 2020, an additional 7.6 billion UAH could be allocated to social protection and provision, to education – 5.5 billion, to health care – 3.9 billion, spiritual and physical development – 0.7 billion UAH). According to the economic classification of budget expenditures, it can be stated that offshoring led to underfunding in 2020 of such socially significant items of expenditure as the salary of state employees (9.1 billion hryvnias); payment of pensions and

benefits (5 billion hryvnias); other social payments to the population (3 billion hryvnias). That is, the offshorization of the economy, reducing tax revenues to the budget, leads to a decrease in the secondary income of the population. On the contrary, the primary incomes obtained from the offshoring of business and excluded from taxation, on the contrary, are growing (as a rule, they are shadow).

Keywords: offshore zone; tax losses; social security; primary income; secondary income; offshore wealth.

Отримано: 30 серпня 2022 р.
Прорецензовано: 04 вересня 2022 р.
Прийнято до друку: 30 вересня 2022 р.